

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXI/1—5

**БЕОГРАД
1996**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXI (нова серија)

Св. 1-5 (1996)

САДРЖАЈ

In memoriam

Митар Пешикан (1927-1996) (ДРАГО ЂУПИЋ)	1
Библиографија Митра Пешикана (АНДРЕЈ ПЕШИКАН)	8

Граматика и правопис

О неким значењима у заменичким (и прилошким) речима на к- (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	21
Глагол између рјечника и синтаксе (СРЕТО ТАНАСИЋ)	24
Непроменљиви придеви у српском језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) . .	35
Развој правописних схватања код Срба у 19. веку (ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ)	55
Неке правописне дилеме (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	65

Лексикологија и лексика

О <i>бојити/фарбаџи</i> и још понечем (МИЛКА ИВИЋ)	71
О платисемији (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	76
Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом <i>-ија</i> (СТАНА РИСТИЋ)	85
О неким парадигматским лексичким скуповима (РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ) .	96
О компаративима придева с префиксима <i>о-</i> и <i>йо-</i> (РАДА СТИЈОВИЋ) .	106
Народни називи за кишу са сунцем (БИЉАНА СИКИМИЋ)	110
Окамењена имена. Прилог познавању предсловенских остатака у орони- мији Црне Горе (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	121
Оними са основом <i>сѣрж-</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	133
Етимолошке белешке (<i>бага, баглама, баге, багла</i>) (СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ)	137
Неки примери укрштања романске и оријенталне лексике (ЗОРКА КАШИЋ)	141
Именице на <i>-ура</i> у нашем језику (АСИМ ПЕЦО)	146
Творба придева са префиксом <i>не-</i> (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	163

Стилистика

Из поетског језика М. Црњанског — у светлу Јакобсонових учења (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	171
<i>Стил</i> — појам и дефиниција (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	179

ЗОРКА КАШИЋ

(Дефектолошки факултет, Београд)

НЕКИ ПРИМЕРИ УКРШТАЊА РОМАНСКЕ И ОРИЈЕНТАЛНЕ ЛЕКСИКЕ

У раду се анализирају неки карактеристични примери укрштања романских и оријенталних позајмљеница у српском језику. Лексика је испитивана у једном селу у дубровачком залеђу.

На широком простору нашега језика (у народним говорима и у стандардном језику) јављају се позајмљенице романског и оријенталног порекла које су општеприхваћене, па се више и не осећају као позајмљенице. Ова лексика није предмет нашега рада. Предмет овога прилога су позајмљенице романског и оријенталног порекла на подручју укрштања ова два доминантна културна и језичка утицаја.

Романизми су доминантна лексика у периферним говорима, говорима јадранске обале и њеног непосредног залеђа, а турцизми у централним говорима. Говори из залеђа јадранске обале карактеристични су по паралелној појави великог броја романизама и турцизама.

Појава укрштања романских и оријенталних позајмљеница анализирана је у једном селу у југоисточној Херцеговини (Жакову). Поменуто село налази се у непосредном дубровачком залеђу.

На терену је прикупљена и анализирана лексика романског и оријенталног порекла која је још жива у активном (и пасивном) речнику говорника, а која је на путу замене словенском лексиком или лексиком неког другог порекла из стандардног језика.

Лексика је забележена у адаптираној фонетској форми, а значење је дефинисано према значењу у овом говору. Значење није увек једнако са значењем датим у речницима.¹

Географски положај овога подручја и историјске прилике условили су појаву истовременог културног контакта ове руралне средине са двома урбаним — Дубровником и Требињем. Дубровник је представљао тржиште за сточарске и пољопривредне производе, а Требиње административни центар, односно центар власти.

¹ За одређивање етимологије и значења романизама и турцизама коришћени су речници и литература који се дају на крају овога прилога.

Неколика века су преко контаката са Дубровником у овај говор улазили романизми, а у току та иста неколика века преко контаката са Требињем (и муслиманским становништвом у њему) у овај говор су улазили турцизми. Религија овог становништва није утицала на примане романизама и турцизама, јер је и ово село, као и сва суседна, православне вероисповести.

Рурално становништво је честим контактима са поменутиим градовима примало елементе урбане културе, а преко њих и одговарајућу лексику. Овај културни и језички контакт видљив је у многим доменима, јер је земљорадничко-сточарском становништву недостајала терминологија за многе делатности и гране цивилизације, која се позајмљивала од урбаног становништва. Романизми и турцизми су у овај говор улазили посредно — дакле из словенских говора Дубровника и Требиња.

Преплитање романизама и турцизама анализирано је у лексички културе становања, исхране, одевања и у називима за географске и атмосферске појаве.

1. У култури становања огледа се, истовремено, јак и романски и оријентални утицај. Велики је број лексема које именују делове куће, алат, намештај и друге предмете у кући. О романском утицају сведоче следећи романизми: *ба́нак* (камено седиште), *ба́ул* (дрвени ковчег за девојачко рухо), *бо́цун* (оплетена флаша веће запремине), *брѝйѝва* (мали нож на расклапање), *брѝка* (лимена посуда за захватање воде), *брѝнѝн* (суд за кување или држање воде), *бу́рса* (торба за ношење ситнијег терета), *ва́з* (стаклена посуда за чување прерађевина од воћа и поврћа; тегла), *га́нѝн* (гвоздена мотка са куком на крају), *га́нѝа* (дрвена мотка са куком на крају), *демиѝѝа* (оплетена флаша веће запремине), *ѝмѝо* (чаша за вино), *ѝмбуѝа* (покривач од кострети), *каниѝнѝла* (танка кровна греда), *каниѝула* (славина), *ка́чуо* (бакарни суд у коме се кува јело на огњишту), *ка́шеѝ* (једна врста отвореног сандука за држање воћа), *ка́шун* (велики сандук за чување брашна и жита), *ки́кара* (шоља за белу кафу), *кля́к* (креч), *кля́чина* (кречана), *ко́масѝре* (ланац над огњиштем на који се веша котао), *ко́рнѝѝ* (ивичњак на дворишту или поред пута), *ла́ма* (плех), *ли́миѝа* (турпија за оштрење металних предмета), *ма́ѝ* — *ма́ѝиѝ* (велики гвоздени чекић са дрвеном дршком), *ма́ѝа* (тепски чекић), *ѝа́ла* (лопата), *ѝаниѝа́руо* (виљушка), *ѝѝѝуо* (камено седиште поред огњишта), *ѝѝѝи* (тањир), *ѝла́ѝа* (столарска алатка), *ѝодоѝмиѝѝа* (кућни темељ), *раѝѝѝѝла* (дрвена решеткаста врата), *ро́миѝѝѝа* (мали метални суд за захватање воде), *ска́ле* (мердевине), *ска́лини* (степенице), *со́врѝа* (ситно камење), *сѝѝра́маѝ* (душек), *ѝа́лиѝѝѝа* (чекић за клесање и разбијање камена), *ѝа́раѝа* (отворена галерија поред куће), *ѝѝѝа* (шерпа), *ѝѝѝѝѝѝѝа* (дрвена ниска столица), *ѝѝѝѝѝѝѝа* (носила за терет који носе двоје између себе), *ѝѝѝа* (ручна тестера), *ѝѝѝун* (велика тестера са две ручке за резање стабала), *ѝка́ѝа* (ситан комад камена), *ѝка́ѝѝѝа* (кутија са поклопцем), *ѝкраѝѝѝѝа* (фиока).

Поред наведених романизама, у овом домену јавља се и велики број турцизама, као што су: *џмбџ* (сандук за чување жита и брашна), *џриџ* (мера за дужину, која се у ткању још употребљава), *џула* (дрвена дебља греда на таваници), *џрџ* (џак изаткан од кострети или вуне), *џаглама* (железна спојница на довратку), *џаџ* (бакарни ко-тао), *џеџ* (дебели зид око воденице), *џеџија* (камен за оштрење косе), *џичкија* (врста месарског ножа), *џуџ* (угао у кући), *џурџија* (сврдао), *џанак* (дрвена посуда), *џарџак* (пространа соба на спрату), *џаса* (дубља посуда полукружног облика), *џемер* (озидан свод), *џумез* (мала неуредна просторија), *џумур* (дрвени угаљ), *џускија* (гвоздена алатка за дизање терета), *џирек* (дрвени стуб), *џуџ* (зид), *џеза* (посуда за кување кафе), *џилџан* (шољица за црну кафу), *џиџија* (дрвени грађевински материјал), *џадрма* (поплочано двориште), *џова* (дрвена посуда за захватање воде), *џаша* (гвоздена лопатица за вађење жара), *џашице* (гвоздене хватаљке за жар), *џем* (влага у зидовима куће), *џаџак* (гвоздени треножац на огњишту), *џан* (бакарна здела), *џавсија* (препуља за покривање хлеба на огњишту), *џиџ* (ваљкаста посуда за пржење кафе), *џиџа* (таваница), *џаван* (велика соба на спрату, поткровље, под од дасака), *џевсија* (округла посуда за печење хлеба), *џерџај* (столарски сто), *џоџрак* (кућно огњиште, рођена кућа).

Ретко се за исти предмет употребљава и романизам и турцизам као: *џиџ* — *џмбџ*, *џачуо* — *џаџ*. Знатно чешће се допуњују као у примерима: *џаниџнела* — *џула*, *џараџа* — *џадрма*, *џрџка* — *џова*, *џиџица* — *џеџија*, *џикара* — *џилџан*, *џиџ* — *џан*, *џаџа* — *џерџај*, *џомаџице* — *џаџак*, *џиџиџа* — *џичкија*, *џоџмиџиџа* — *џоџрак*, *џанџаруо* — *џашиџа*, *џиџуо* — *џуџ*, *џалиџиџа* — *џускија*, *џурса* — *џрџ* и сл.

2. И у лексици која је у вези с културом исхране — било да је реч о припремању, зачинима, јелима, воћу или о поврћу — у испитиваном говору јавља се велики број романизама и турцизама.

О романском утицају сведоче следеће лексеме: *џиџ* (грашак), *џаџоља* (зелене махуне граха, боранија), *џиџа* (зелена салата), *џрџ* (стега (обраслице на раштану), *џаџиџа* (округли двојек), *џова* (сушено стегно ситне стоке), *џиџраџина* (сушено бравље месо), *џиџиџа* (копривић, дрво и плод), *џиџо* (кувано, обарено), *џанџа* (храна), *џенеџиџа* (добро јело уопште), *џиџиџа* (нана), *џиџенџел* (бадем), *џоџ* (врста траве која се ставља у ракију), *џурџа* (дуд), *џмбџ* (комад меса од говеђе слабине), *џаџиџиџа* (колач од брашна, јаја и шећера), *џаџе* (мекиње), *џиџиџа* (тесто, резанци), *џиџруџин* (першун), *џиџа* (већи комад), *џоџ* (комад уопште), *џиџа* (тањи комад), *џиџуџ* (диња), *џомаџоџа* (парадајз), *џоџ* (празилук), *џрџска* (бресква), *џиџиџиџа* (уштитак), *џиџиџиџ* (пржити на уљу или масти), *џаџаџа* (репа), *џанкеџиџ* (ужегао, покварен — за маст и месо), *џиџуџаџиџ* (кувати на посебан начин), *џиџа* (лишће кромпира), *џиџиџа* (коштица у плоду, семенка).

У култури исхране осећа се и оријентални утицај (у нешто мањој мери него романски). Највећи број турцизама у овом домену су

турцизми који су постали општи, познати на широком простору нашега језика, као: *џла* (слатко јело од брашна, маслаца и шећера), *чџрба* (врста куваног јела), *џигарица* (јетра), *кајсија* (кајсија), *мџа* (закуска), *џиримач* (рижа), *џиџа* (слано или слатко јело), *чџек* (велики комад нечега), *џанарика* (шљива округлог плода). Међутим, јавља се и један број турцизама уже распрострањености, као: *бајам* (бадем), *дџум* (уздужна кришка воћа), *вџрда* (утроба заклане животиње), *јџек* (оброк), *каџуза* (лубеница), *џџирва* /пастрма/ (суво месо уопште), *џџија* (врста зеља) и сл.

И у овом домену је ретка синонимна употреба романизама и турцизама типа: *мијендел* — *бајам*, *џџа* — *чџек*, знатно чешће се допуњују, као: *каџирадина*, *кџса* — *џџирва*, *џијун* — *каџуза*, *лџика* — *џџија*, *џџска* — *кајсија*, *кџићела* — *џанарика* и сл.

3. У култури одевања преплићу се оба утицаја. Романски утицај видљив је у лексемама типа: *бџиџа* (бело памучно платно), *гџије* (доколенице без наглавака), *зџије* (папуче од платна), *калчине* (кратке чарапе), *кџиула* (сукња), *раџа* (домаће сукно), *рџба* (одећа), *џџела* (врста fine тканине), *фџџка* (машница), *кџреџ* (женски прслук)...

С друге стране, јављају се турцизми: *бџсма* (шарена памучна тканина), *буџуџук* (вео од прозирне тканине који се носи на венчању), *белџзука* (наруквица), *џурдија* (дужи женски огртач без рукава), *џамџдан* (врста мушког прслука), *џџка* (једноставан мушки и женски огртач од грубог сукна, стара неугледна одећа), *јаџа* (оковратник, крагна), *канџело* (свитак вуне за плетење или ткање)...

Ни овде се романизми и турцизми не јављају синонимно, него се допуњују.

4. Преплитање и допуњавање романизама и турцизама јавља се и у именовању географских и атмосферских појава. Ту су фреквентни следећи романизми: *џрија* (ваздух), *бџнда* (страна), *вџла* (долина, увала, низак простор), *ламџаџ* (севати), *лџџа* (бара), *фџриџуна* (невреме, олуја), али и турцизми: *дџмџн* (магла, прашина, дим), *џиндија* (доба дана пред сумрак), *јаџгија* (пожар, велика ватра), *киџамџи* (невреме) и др.

* * *

Наведена лексика представља само мали део романизама и турцизама који се јављају у испитиваном говору. Дати су само неки карактеристични примери који илуструју појаву укрштања и преплитања романског и оријенталног културног и језичког утицаја на одређеном подручју.

Највећи број анализираних позајмљеница (пошто су се прошириле на малом простору) показује тенденцију нестанка и замене речима које су у употреби на читавој територији нашега језика. Потпуна фонетска и морфолошка адаптираност ове лексике доказује да

је говорници не доживљавају као страну. Доживљавају је као заста-
релу и непрестижну па је због тога мењају.

ЛИТЕРАТУРА

1. Budmani, Pero: Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, *Rad JAZU*, LXV, Zagreb, 1883, стр. 155–179.
2. Зоре, Луко: Дубровачке туђинке, *Сјоменик САН*, XXVI, Београд, 1895, стр. 1–26.
3. Мусић, Срђан: *Романизми у северо-западној Боки Которској*, Филолошки факултет Београдског универзитета, књ. XLI, Београд 1972.
4. Пецо, Асим: *Говор источне Херцеговине*, *СДЗб*, књ. XIV, Београд, 1964.
5. Пецо, Асим: *Турцизми у Вуковим рјечницима*, „Вук Караџић“, Београд, 1987.
6. *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад — Загреб, 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад, 1971–1976, књ. IV–VI.
7. *Рječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1880–1976, књ. I–XXIII.
8. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд, 1959–1989, књ. I–XIV.
9. Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, књ. I–IV, JAZU, Zagreb, 1972–1974.
10. Škaljić, Abdulah: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1965.
11. Kašić, Zorka: *Govor Konavala*, *СДЗб*, књ. XLI, Београд, 1995.

Summary

Zorka Kašić

SOME EXAMPLES OF INTERSECTION OF ROMAN AND ORIENTAL LEXICON

Some characteristic examples of intersection of Roman and Oriental loanwords in Serbian language are analyzed in this work. The lexicon was examined at one point in Dubrovnik's rear. It was found that (because of already well-known historical circumstances that lasted for centuries), two urban surroundings at the same time influenced usage of large number of Roman and Oriental loanwords in all aspects. It was also found that Roman and Oriental loanwords do not overlap but complement each other in some sorts of pairs. A lot of non-standard Roman and Oriental loanwords can still be found in active (or passive) vocabulary, but there is the tendency of substituting them for Serbian words or for the standard lexicon of other origin.